

ОСИКА В ТРАДИЦІЙНИХ ДЕМОНОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕННЯХ ВОЛИНЯН (на основі польових етнографічних матеріалів)

На основі польових етнографічних матеріалів з'ясовано апотропейні властивості осики в традиційних демонологічних уявленнях населення історико-етнографічної Волині. Проаналізовано способи використання осики в календарних та оказіональних обрядах з метою захисту від шкідливого впливу «нечистої» сили, зокрема від приходу померлих та відьомських злодіянь.

Ключові слова: демонологія, осика, Волинь, апотропей, уявлення, вірування.

Багата та своєрідна міфологія українців, є сукупністю традиційних народних повір'їв про різних духів і демонів, охоплює, окрім іншого, комплекс уявлень про деякі рослини, їхню семантику та функції. Рослиною, котра згадується переважно у контексті народної демонології, є осика. Це дерево фігурує не лише на рівні фольклорних записів окремих переказів та бувальщин, а знайшло своє широке застосування у звичаєво-обрядових та магічно-ритуальних практиках. З цього огляду доцільним видається розгляд демонологічних повір'їв українців, пов'язаних з осикою. Актуально здійснити такий розслід на прикладі Волині, своєрідного, проте досі малодослідженого з погляду духовної культури історико-етнографічного району України.

Інформативним джерелом для висвітлення світоглядних вірувань волинян та звичаєво-обрядових традицій, пов'язаних із цим деревом, слугують емпіричні нотатки дослідників кінця XIX – початку XX століття, зокрема Івана Бінковського¹, Софії Рокоссовської², Павла Чубинського³, Василя Кравченка⁴ і ін. Спорадично відомості, що стосуються запропонованої теми, трапляються в праці сучасного українського народознавця Володимира Галайчука⁵, а також у науковому доробку представників російської школи етнолінгвістики Валерії Усачевої⁶ та Тетяни Агапкіної⁷. У більшості вказаних праць волинські демонологічні уявлення про осика висвітлені фрагментарно, у спектрі висвітлення інших компонентів традиційної культури, та на рівні порівнянь з іншими регіонами проживання українського та слов'янського населення. У зв'язку з цим пропонується розвідка, котра ґрунтується на польових етнографічних матеріалах, зібраних автором на території Волинської, Рівненської, Житомирської та Львівської областей⁸, є науково виправданою.

Метою розвідки є всебічна характеристика демонологічних повір'їв населення історико-етнографічної Волині про осика, мотиви та способи її застосування, виявлення специфічних локальних особливостей на тлі загальноукраїнського етнокультурного контексту.

Відверта неприязнь у ставленні до осики відображена у фольклорних текстах, у яких вона в метафоричній формі асоціюється із зрадою, розлукою, а в народній уяві вважається «проклятою» рослиною⁹. Зв'язок осики із нижчою міфологією, вочевидь, варто пояснити демонічною природою самого дерева. Вона проявляється у народних тлумаченнях властивості листя цього дерева – тремтіти за будь-якої погоди. В етіологічних переказах українців, зокрема волинян, таку властивість найчастіше пов'язують із повішенням на осиці Юди – апостола, котрий зрадив Ісуса Христа¹⁰. За іншим варіантом, який вдалося зафіксувати Івану Бінковському на Заславщині (нині терени Ізяславського р-ну Хмельницької обл.), листя тремтить від заздощів та злості на відьму, котра вбивши свою дочку, розвішала шматки розчленованого тіла на гілки всіх дерев, оминувши лише осика¹¹. Попри пов'язане з цим

ставленням до неї, як до «нечистого», «поганого», «не Божого» дерева, воно вважається одним із найефективніших засобів-апотропеїв проти «нечистої» сили. Володимир Галайчук вбачає в таких уявленнях певний зв'язок із пошануванням душ померлих, амбівалентних у своїх діях (можуть і зашкодити, і допомогти), – саме через їх присутність у вітах постійно тремтять листя осики¹².

Згідно з народними уявленнями, осика запобігає відвідинам покійниками живих родичів. На Волині ще в кінці XIX ст. кілок з осики забивали у могилу тому, кого вважали таким, що ходить по смерті¹³. Цікаво, що цей обереговий метод волиняни практикували ще до недавнього часу: «*Забивали осикові кілки на могилу...*» (с. Бугрин Гощанського р-ну Рівненської обл.)¹⁴, «*Вбивають, що не буде ходити*», «*Осику, як забивали, то це, кажуть, як ходять мертвець, лякає. От, допустім, чоловік вмер і ходить, то це беруть мак да опсипають хату, да ше й цього колка осикового б'ють [...]. Забивали колка на углі десь [...]. І на могилі забивали, щоб не ходив.*» «*Оце, як кажуть, ходить до хати чоловік чи жінка, треба на його могилі забить осикового колка*» (с. Крученець Черняхівського р-ну Житомирської обл.)¹⁵. Здатністю до ходіння після смерті народна уява наділяла т. зв. «нечистих» покійників, тобто померлих неприродною смертю, переважно самогубців, або осіб, котрі за життя зналися з «нечистою» силою. Наприкінці XIX ст. таких покійників часто іменували «упирами», а для запобігання їхньому згубному впливу у вигляді стихійних бід, епідемій, засух, неврожаїв вважали за необхідне розкопати могилу та пробити серце осиковим кілком¹⁶. З метою унеможливлення виходу мерця з могили, окрім наведеного методу, вдавалися до скалічення трупа шляхом сколювання голкою, забивання в рот залізного цвяха і закривання його монетою, відсікання голови тощо¹⁷. Знівечення тіла померлого як превентивний засіб від його приходу практикували на Холмщині та Підляшші¹⁸, на Поліссі¹⁹, в Карпатах²⁰, як і на всій території України загалом²¹. Прикметними з цього огляду є бойківські приповідки: «Най му буде осина»²², «Пек, осина від нас щезай»²³, котрі засвідчують апотропейну функційність осики від навідин упира не лише в разі безпосереднього застосування цього дерева, а й на вербальному рівні у вигляді сталих магічних формул. Використання осикового кілка в магічно-ритуальних діяннях для перешкоджання посмертних з'яв покійників є не лише загальноукраїнською, а й східно-слов'янською практикою²⁴. Як зазначає В. Усачева, з цією ж метою осиковий кілок використовували східні та західні слов'яни, натомість південні та подеколи українці Карпат як альтернативний засіб застосовували глід²⁵.

За поширеною до сих пір традицією, у деяких місцевостях Волині самогубців хоронять за межами кладовища, а на місці поховання забивають кілка, «щоб лихе не підкусив»: «*Тут усюди кладбіще, хрести, а там його при крайочку (ховають – К. А.) [...]. Тільки кілочок з осики [...]*» (с. Перемиль Горохівського р-ну Волинської обл.)²⁶, «*То як десь таке, що повіститься... А на могилі кілка осикового кажуть забивають [...]*» (с. Гумнище Горохівського р-ну Волинської обл.)²⁷, «*Це вже, як вдається чи ходє, то сиплять маком-видюком, обсипають [...], щоб вже не прийшов [...]. І колка осикового забивали тоже*» (с. Івановичі Червоноармійського р-ну Житомирської обл.)²⁸, «*Говорили люди колись, як шось людині поробліть або шось, то осику закопуют по ровах [...]*» (с. Тартаків Сокальського р-ну Львівської обл.)²⁹, «*Казали, треба осикового кілка забити, то не буде вставає [...]. Вставали тії, котрі робили тут недобрі діла і там їх нікуда не приймали. До пекла ше замало було, а до неба вже не приймали. То ті ходили, ну то їх тим кілком забивали. Ну і ховали їх за тею огорожею*» (с. Городиловичі Сокальського р-ну Львівської обл.)³⁰. Такий засіб вважали дієвим і волиняни Кременеччини³¹. Українці загалом, аби позбавити нечистих покійників здатності відвідувати живих людей, в їх могили клали вузлик священого маку-видюка, забивали осикові кілки. Рекомендувалося також забити у ворота зуб з борони, хату обсипати маком-видюком або освяченим насінням льону³². Осика, згідно з народними уявленнями не лише українців, а й інших слов'янських народів, повинна не випустити такого мерця з могили. До прикладу, білоруси виготовляли труни для поховання самогубців саме з цього дерева³³. Подібний звичай при захороненні відьми чи упира існував у волинян, які з породи цього дерева виготовляли накривку домовини³⁴.

Окрім самогубців, згідно з народними уявленнями українців, посмертного приходу слід очікувати від осіб, котрі за життя дали таку обіцянку. Для запобігання цьому тіло такого

померлого прибивали до гробу осиковим кілком або ж, принаймні, пробивали кілком лише кришку від гробу³⁵. На Волині осикового кілка забивають на могили не лише самогубцям, а й тим мерцям, котрі виконують свою прижиттєву обіцянку навідуватись по смерті³⁶: «Кажуть, як за життя обіцяє: «Я тебе не покину і після смерті» [...], то воно мусить ходити. Як вже подписався, що буде ходити, то буде ходити. То його душа може ходити. Кажуть, як вже оце ходити, то треба взяти да забити на могилі осикового колка. То тоді не піде вже» (с. Троковичі Черняхівського р-ну Житомирської обл.)³⁷, «Наприклад, сусідка в мене була баба така стара вже. Вона шось з невісткою не мирилася, невістка всьо в неї пхнула і вона, як упала да позвончика чи зломилася чи шо, так і лежала всьо врем'я, не вставала. А казала: «Як я вмру, ти все одно тут жити не будеш». Так вона потім не жила. Вона (баба - К. А.) не давала їй жити [...]. Вже й казали [...], вона на кладбище носила колки осикові бити там на могилі де» (с. Стара Олександрівка Червоноармійського р-ну Житомирської обл.)³⁸. Осикового кілка забивають також в разі частого приходу померлого уві сні: «Забивали. Було таке, що забивали [...]. Ну, хто може вже так часто сниться. Я знаю? Часом буває, що причепиться мрець до людини» (с. Новопіль Черняхівського р-ну Житомирської обл.)³⁹.

У народній уяві, осика вважається ефективним оберегом не лише від неупокоєних мерців, а й від відьом. Це дерево широко використовують у календарній обрядовості як апотропей від їхнього шкідливого впливу. Волиняни, особливо на Житомирщині, найактивніше його застосовують у трійчкій обрядовості. Серед дерев, котрими клечали подвір'я, захисну функцію виконувала осика. У клечальну суботу напередодні Зелених свят її встромляють біля дверей хліва, воріт, забивають осикового кілка в порозі: «Казали, що на Трійцю треба вже дерево ставити, осику. У ворота, куди заходиш. Щоб не зайшла ведьма. І в хлів, в хліві тоже ведьма. Воно шелестить і не пустить ведьму в хлів, щоб корову не видоїла» (с. Крученець Черняхівського р-ну Житомирської обл.)⁴⁰, «Кілок осиковий забивали. Вже голляку, хоча так і колка. В порозі, щоб не зайшла [ведьма] в хлів. А осика не пустить». (с. Грушки Володарського р-ну Житомирської обл.)⁴¹, «У воротах, коло дверей, в дверях ставили осику» (с. Троковичі Черняхівського р-ну Житомирської обл.)⁴². Проте хату осикою волиняни не клечали, аргументуючи це тим, що дерево це «не Боже»⁴³. Зазначимо, що з цієї ж причини деякі родини в Житомирських селах не клечали свої подвір'я цим деревом (с. Грушки, с. Велика Горбаша, с. Ксаверівка р-ну, с. Новопіль Черняхівського р-ну Житомирської обл.): «Осикою не [...]. Таке в нас не заведено. Ніхто хатей не вбирали осикою [...].» (с. Грушки Володарського р-ну Житомирської обл.)⁴⁴. «Осикою, я не знаю. Кажуть, що осика – це вроді погане дерево» (с. Стара Олександрівка Червоноармійського р-ну Житомирської обл.)⁴⁵.

Використання його як клечання простежується також в інших регіонах України, зокрема на Поліссі⁴⁶, на Середньому Подніпров'ї (Полтавщині)⁴⁷ та на Слобожанщині⁴⁸. На теренах останньої за допомогою осики ворожили: якщо листочки осики, які напередодні Трійці залишали в хаті, за ніч засохнуть, але будуть зеленими, то всі члени сім'ї доживуть до цього свята наступного року, якщо почорніють – хтось помре⁴⁹. Табуйованим для клечання вважалось це дерево на Поділлі, оскільки на ньому, за повір'ям, повісився Юда Іскаріот⁵⁰. Загалом, осикою українці клечали в глухих кутках подвір'я, щоб «відьми не заходили»⁵¹. Особливе значення мала осикова атрибутика для клечання господарських будівель⁵².

З аналогічною метою українці використовують цю рослину також в інші календарні дати. Так, подекуди на Волині⁵³, Поліссі (Радомильщина)⁵⁴ та Поділлі⁵⁵ осикове дерево разом з корінням вкопують біля дверей хлівів на Івана Купала. Східні слов'яни та поляки використовували його в календарних обрядах проти відьом на Купала чи Юрія, встромляли у ворота та стіни хліва осикові гілки, а кілки забивали в землю по кутках хліва або підпирали ними ворота⁵⁶. Осикове дерево використовували як один із засобів магічного виявлення відьми у структурі великодньої традиції українців. Зокрема, волиняни з нього виготовляли борону чи ворота протягом четвергів Великого посту, сховавшись за якими господар міг непомітно підглядіти у хліві відьму⁵⁷.

Використання осики для захисту худоби від відьом простежується не лише у структурі календарної обрядовості, а й оказіонально. До прикладу, на початку ХХ ст. волиняни майстрували з осики паркан, кілок, до якого прив'язували корову, надягали на неї осикові обручі, підкурювали вим'я корови осиковим листям і корою⁵⁸. На Галицькій Волині за

допомогою осикової кори виявляли відьму: нею накривалися і чатували поки відьма прийде до корови. Після першого отелення корові надпилювали ріг і забивали в отвір осикового кілка, щоб відьма не відібрала молока⁵⁹. Згідно з матеріалами, котрі зафіксувала Софія Рокоссовська у с. Юрківщина Звягельського повіту Волинської губернії (нині Новоград-Волинський район Житомирської області) в середині XIX століття, для захисту корови від відьом господар встромляв у різних місцях свого обійстя невеликі осикові кілки⁶⁰. Їх також забивали перед хатнім порогом, тоді, вважалося, «нечистий не зайде»⁶¹. Аналогічну функцію в уявленнях українців, зокрема волинян, виконували розкладені по підвіконнях шматки осикової кори. Навіть паличка з дерева цієї породи, яку людина носить при собі, робить її невразливою до чарів та дій демонічних істот⁶². Окрім того, осику використовували знахарі після знешкодження магічних «закруток» колосся в полі⁶³. На Волині, так само, як і на теренах Середнього Подніпров'я та Слобожанщини, цю рослину використовували в народній медицині, зокрема лікували переляк у дітей⁶⁴.

Отже, у традиційних уявленнях волинян, як українців і слов'ян загалом, важливе місце займає осикове дерево. Попри негативне ставлення до нього як до «проклятої», «нечистої» рослини, в демонологічних повір'ях воно фігурує виключно як засіб-апотропей від шкідливого впливу міфологічних персонажів. Причина такого амбівалентного ставлення до осики вбачається в дуалістичному характері народних вірувань. Негативне ставлення до осики сформувалося під впливом християнської церкви, що засвідчують апокрифічні легенди. Більш давніми за походженням є уявлення про апоетропейність цієї рослини, які проявляються у побутуючих досі компонентах обрядової практики. Зокрема, осика знайшла своє широке застосування у превентивних магічно-ритуальних поховальних, календарних та оказіональних діях. Згідно з народними уявленнями, вона попереджає та запобігає від посмертного приходу мерців, злодіянь відьом та іншої «нечисті». Все це дає підстави стверджувати про універсальність цієї рослини як оберегового засобу.

Традиційні повір'я населення історико-етнографічної Волині про осику, її властивості та функції, а також магічно-ритуальні методи її використання поряд з певними локальними особливостями відповідають загальноукраїнському контексту етнокультури.

¹¹ Беньковский И. Из области народных верований о выходцах с того света // Киевская старина. – 1902. – Т. LXXVIII. – Кн. 9. – Отд. II. (I). – С. 108–110.; його ж. Осина в верованиях и в понятии народа на Волини // Киевская старина. – 1898. – Т. LXII. – Кн. 7–8. – Отд. II. – С. 6–9.; його ж. Смерть, погребение и загробная жизнь по понятиям и верованию народа // Киевская старина. – 1896. – Т. LIV. – Кн. 9. – Отд. VIII. – С. 229–261.

² Дідух В. Д. Повернення Софії Рокосовської. Powrot Sofji Rokossowskiej. – Тернопіль, 2013. – 112 с; Kopernicki I. Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wolyniu z materyjalow zebranych przez P. Zofije Rokossowska we wsi Jurkowszczyznie w pow. Zwiahelskim // Zbior wiadomosci do antropologii krajowej wydawany staraniem Komisji antropologicznej Akademii umiejetnosci w Krakowie. – Krakow, 1887. – Т. XI. – Dzial III. – S. 130–228; Rokossowska Z. O swiecie roslinnym wyobrazenia, wierzenia i podania ludu ruskiego na Wolyniu we wsi Jurkowszczyznie pow. Zwiahelskim // Zbior wiadomosci do antropologii krajowej wydawany staraniem Komisji antropologicznej Akademii umiejetnosci w Krakowie. – Krakow, 1889. – Т. XIII. – Dzial III. – S. 163–199.

³ Чубинський П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции въ Западно-Русский край, снаряженной Императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ Юго-Западного отдела. – СПб., 1872. – Т. I: Върванія и суевърія. – 206 с.; там само. – Т. III: Народный дневникъ. – 490 с.

⁴ Кравченко В. Звичаї в селі Забрідді та по де-яких інших, недалекіх від цього села місцевостях Житомирського повіту на Волині. Етнографічні матеріали. – Житомир, 1920. – 160 с.

⁵ Галайчук В. В. Лексичні одиниці мікросистеми «Рослини» в українських фольклорних текстах.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 2004. – 29 с; його ж. Демонологічні персонажі Середнього Полісся (за матеріалами експедицій) // Українська філологія: школи, постаті, проблеми: збірник наукових праць Міжнародної наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському університеті. – Львів, 1999. – Ч. 2. – С. 471–485.; його ж. Демонологія Кременеччини // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2012. – Вип. 47. – С. 193–235.; його ж. З духовної культури Богородчанщини: звичаї, вірування та повір'я, пов'язані зі світоглядними уявленнями про смерть і померлих // Міфологія і фольклор: загальноукраїнський науково-освітній

журнал. – Львів, 2010. – № 3–4 (7). – С. 27–49.; його ж. Осика у віруваннях та обрядовості // Мала енциклопедія українського народознавства. – Львів, 2007. – С. 409 – 410.; його ж. Функціонально-семантичні особливості фітонімів у текстах українських та російських замовлянь // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 1999. – Вип. 27. – С. 87–97.

⁶ Усачёва В. В. Судьба благословенных и проклятых деревьев в традиционной культуре славян // Этноботаника: растения в языке и культуре. – СПб., 2010. — С. 130–163.; її ж. Магия слова и действия в народной культуре славян. – М., 2008. – 368 с.

⁷ Агапкина Т. А. Осина // Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5-ти томах; под общ. ред. Н. И. Толстого. – М., 1999. – Т. 3. – С. 570–574.

⁸ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – Архів ЛНУ імені Івана Франка). – Ф. 119. – Оп. 17. – Спр. 337-Е (Польові етнографічні матеріал до теми «Демонологія», зафіксовані Кривенко Анастасією Олександрівною 5–20 липня 2010 р. у Горохівському районі Волинської області та Радивилівському районі Рівненської області). – 53 арк; Архів ЛНУ імені Івана Франка. – Ф. 119. – Оп. 17. – Спр. 288-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія», зафіксовані Кривенко Анастасією Олександрівною 3–17 липня 2011 р. у Гоцанському та Острозькому районах Рівненської області). – 63 арк; Архів ЛНУ імені Івана Франка. – Ф. 119-Р. – Оп. 17. – Спр. 496-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Календарний пласт волинської демонології», зафіксовані аспіранткою Інституту народознавства НАН України Кривенко Анастасією Олександрівною 3–15 липня 2013 р. у Черняхівському, Червоноармійському, Володар-Волинському районах Житомирської області). – 122 арк; Архів ЛНУ імені Івана Франка. – Ф. 119-Р. – Оп. 17. – Спр. 497-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Календарний пласт волинської демонології», зафіксовані аспіранткою Інституту народознавства НАН України Кривенко Анастасією Олександрівною 6–11 серпня 2013 р. у Сокальському районі Львівської області та Іваничівському районі Волинської області). – 80 арк.

⁹ Галайчук В. В. Лексичні одиниці... – С. 22.; його ж. Осика... – С. 409.; його ж. Функціонально-семантичні особливості фітонімів... – С. 94; Усачёва В. В. Судьба благословенных и проклятых деревьев... – С. 143.

¹⁰ Rokossowska Z. O swiecie roslinnym wyobrazenia, wierzenia i podania ludu ruskiego na Wolyniu we wsi Jurkowszczyznie pow. Zwiahelskim... – S. 188; Кравченко В. Звичаї в селі Забрідді... – С. 25.

¹¹ Беньковский И. Осина в верованиях и в понятии народа на Волыни... – С. 6.

¹² Галайчук В. Осика у віруваннях та обрядовості... – С. 410.

¹³ Кравченко В. Звичаї в селі Забрідді... – С. 25; Rokossowska Z. O swiecie roslinnym wyobrazenia, wierzenia i podania ludu ruskiego na Wolyniu we wsi Jurkowszczyznie pow. Zwiahelskim... – S. 188; Чубинський П. П. Труды... – Т. I: Върования и суевърія. – С. 76; Беньковский И. Из области народных верований о выходцах с того света... – С. 110; Беньковский И. Смерть... – С. 258.

¹⁴ Архів ЛНУ імені Івана Франка. – Ф. 119. – Оп. 17. – Спр. 288-Е. – Арк. 36.

¹⁵ Там само. – Ф. 119-Р. – Оп. 17. – Спр. 496-Е. – Арк. 5, 13, 20.

¹⁶ Левицкий О. Старинные воззрения на самоубийство и отголосок их в народных обычаях Южной-Руси // Киевская старина. – 1891. – Т. XXXV. – Кн. 12. – Отд. I. – С. 259; Сумцов Н. Ф. Культурные переживания // Киевская старина. – 1890. – Т. XXVIII. – Кн. 1. – Отд. V. – С. 64; Kopernicki I. Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wolyniu... – S. 167; Sokalski B. Powiat Sokalski pod wzgledem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym. – Lwow, 1899. – S. 253.

¹⁷ Градовський П. Із глибини віків. Забрідська міфологія. – Житомир, 2008. – С. 113.

¹⁸ Конєва Я. Хтонічний світ холмщаків та підляшуків // Холмщина і Підляшшя: історико- етнографічне дослідження. – К., 1997. – С. 312.

¹⁹ Конобродська В. Поліські повір'я, легенди, перекази про «ходячих» мерців та запобіжні заходи проти їх ходіння // Діалектологічні студії: збірник. – Львів, 2003. – Кн. 2. Мова і культура. – С. 228.

²⁰ Галайчук В. З духовної культури Богородчанщини... – С. 44; Гузій Р. Похоронні обряди // Лемківщина: історико-етнографічне дослідження у двох томах. – Львів, 2002. – Т. 2. Духовна культура. – С. 104.

²¹ Колесса Ф. Вірування про душу й загробне життя в українській похоронній і поминальній обрядовості // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Т. ССXLII. Праці Секції етнографії і фольклористики. – Львів, 2001. – С. 30.

²² Левкович Н. Народна демонологія Бойківщини (Сколівський район Львівської області) // Міфологія і фольклор: західноукраїнський науково-освітній журнал. – Львів, 2009. – № 1 (2). – С. 87.

²³ Войтович Н. Народні способи захисту від шкідливих дій «нечистих» мерців (на польових матеріалах з Бойківщини) // Народознавчі зошити. – Серія історична. – Львів, 2014. – № 1 (115). – С. 64.

²⁴ Агапкина Т. А. Осина... – С. 572; Галайчук В. Демонологічні персонажі Середнього Полісся... – С. 476;

- Галайчук В. З духовної культури Богородчанщини... – С. 38; Усачёва В. В. Магія слова... – С. 220.
- ²⁵ Агапкина Т. А., Усачева В. В. Боярышник // Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5-ти томах. – М., 1995. – Т. 1. – С. 242; Усачёва В. В. Магія слова... – С. 215.
- ²⁶ Архів ЛНУ імені Івана Франка. – Ф. 119. – Оп. 17. – Спр. 337-Е. – Арк. 52.
- ²⁷ Там само. – Арк. 33.
- ²⁸ Архів ЛНУ імені Івана Франка. – Ф. 119-Р. – Оп. 17. – Спр. 496-Е. – Арк. 81.
- ²⁹ Там само. – Арк. 26.
- ³⁰ Там само. – Арк. 10.
- ³¹ Галайчук В. Демонологія Кременеччини... – С. 199.
- ³² Скрипник Г. Царина народної уяви та вірувань // Українці: історико-етнографічна монографія у двох книгах. – Опішне, 1999. – Кн. 2. – С. 266.
- ³³ Агапкина Т. А. Осина... – С. 572.
- ³⁴ Беньковский И. Осина... – С. 8.
- ³⁵ Иванов П. В. Народные рассказы о ведьмах и упырях // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1991. – С. 486.
- ³⁶ Kopernicki I. Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyniu... – S. 167.
- ³⁷ Архів ЛНУ імені Івана Франка. – Ф. 119-Р. – Оп. 17. – Спр. 496-Е. – Арк. 95.
- ³⁸ Там само. – Арк. 30.
- ³⁹ Там само. – Арк. 71.
- ⁴⁰ Там само. – Арк. 3.
- ⁴¹ Там само. – Арк. 46.
- ⁴² Там само. – Арк. 92.
- ⁴³ Баглай М. Обрядові функції троїцької рослинності у волинян (за етнографічними матеріалами експедиції 2009—2010 рр.) // Народознавчі зошити. – № 4 (112), 2013. – С. 612.
- ⁴⁴ Архів ЛНУ імені Івана Франка. – Ф. 119-Р. – Оп. 17. – Спр. 496-Е. – Арк. 41.
- ⁴⁵ Там само. – Арк. 22.
- ⁴⁶ Кутельмах К. Русалки в повір'ях поліщуків // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 2001. – Т. ССXLII: Праці секції етнографії і фольклористики. – С. 114.
- ⁴⁷ Милорадович В. П. Життя-буття Лубенського крестиянина // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1992. – С. 287.
- ⁴⁸ Иванов П. В. Народные рассказы о ведьмах и упырях... – С. 460.
- ⁴⁹ Пахолок І. Троїцькі рослини як лікувальні засоби та обереги у традиційних віруваннях українців // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету: зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 11. – С. 67.
- ⁵⁰ Курочкін О. В. Обрядовість (Календарні свята й обряди) // Поділля: історико-етнографічне дослідження. – К., 1994. – С. 378.
- ⁵¹ Скуратівський В. Дідух: свята українського народу. – К., 1995. – С. 143.
- ⁵² Гримич М. Зелені свята // Родовід. – Львів, 1993. – № 5. – С. 23.
- ⁵³ Stecki T. Wołyn pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. – Lwow, 1864. – Т. I. – S. 106.
- ⁵⁴ Чубинский П. П. Труды... – Т. III: Народный дневникъ... – С. 193.
- ⁵⁵ Курочкін О. В. Обрядовість (Календарні свята й обряди)... – С. 381.
- ⁵⁶ Агапкина Т. А. Осина... – С. 572.
- ⁵⁷ Галайчук В. Осика... – С. 410; Чубинский П. П. Труды... – Т. III: Народный дневникъ. – С. 13.
- ⁵⁸ Беньковский И. Осина... – С. 7; Мусіхіна Л. Магія українців устами очевидця. – К., 2012. – С. 205.
- ⁵⁹ Sokalski B. Powiat Sokalski... – S. 251, 252.
- ⁶⁰ Дідух В. Д. Повернення Софії Рокосовської... – С. 86; Rokossowska Z. O swiecie roslinnym wyobrazenia... – S. 188;
- ⁶¹ Сілецький Р. Традиційна будівельна обрядовість українців: монографія. – Львів, 2011. – С. 28.
- ⁶² Беньковский И. Осина... – С. 8; Мусіхіна Л. Магія українців устами очевидця... – С. 206.
- ⁶³ Rokossowska Z. O swiecie roslinnym wyobrazenia, wierzenia i podania ludu ruskiego na Wołyniu we wsi

Jurkowszczyźnie pow. Zwiahelskim...– S. 188.

⁶⁴ Беньковский И. Осина...– С. 9; Пахолок І. Троїцькі рослини як лікувальні засоби...– С. 67.

The field ethnographic data provided basis for determining the apotropaic characteristics of aspen in the traditional demonological beliefs of the population of the historical and ethnographic Volyn'. The article analyses methods of using aspen in calendar and occasional ceremonies for protection from the harmful influence of devilry, in particular from the return of the dead, or from witchcraft.

Keywords: demonology, aspen, Volyn', apotropaion, beliefs.

На основани полевых этнографических материалов выяснены апотропейные свойства осины в традиционных демонологических представлениях населения историко-этнографической Волыни. Проанализированы способы использования осины в календарных и occasional обрядах с целью защиты от вредного влияния «нечистой» силы, в частности от прихода умерших и злодеяний ведьм.

Ключевые слова: демонология, осина, Волынь, апотропей, представление, верование.